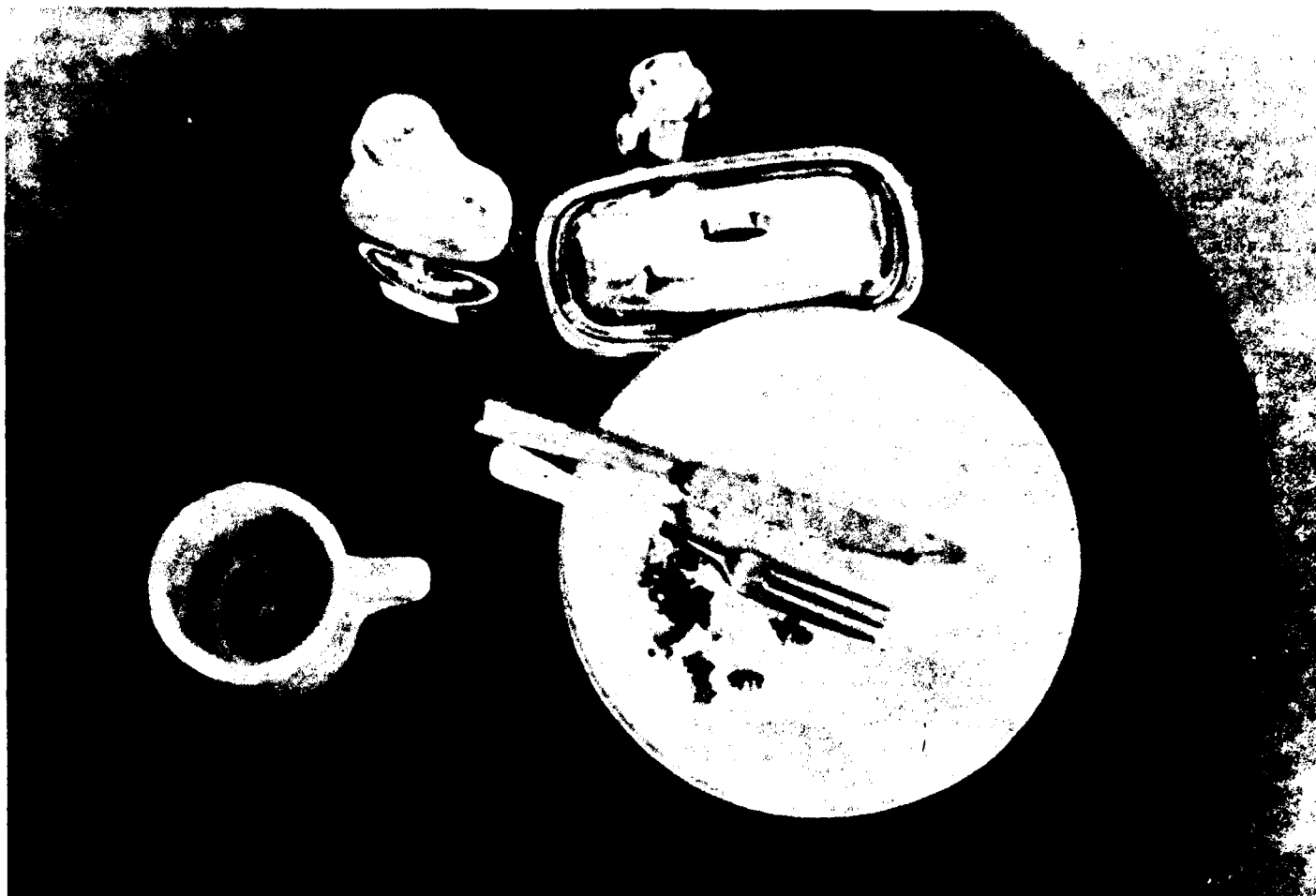

‘Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας καί τό «Σύνταγμα Τσάτσου»*

‘Αντώνης Μ. Παντελής

‘Όταν ετοιμαζόταν τό Σύνταγμα του 1975, τό ατελές δικομματικό σύστημα, πού ισχύει από παράδοση στην ‘Ελλάδα, φαινόταν ότι διέτρεχε θανάσιμο κίνδυνο, κυρίως έξ αιτίας του χωρισμού της βενιζελογενούς παράταξης σε δύο συγκρίσιμα κόμματα, την Ένωση Κέντρου - Νέες Δυνάμεις και τό Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα. Γι’ αυτό τό λόγο ό συντακτικός νομοθέτης θέλησε νά εξασφαλίσει τή λειτουργία μιάς ισχυρής εκτελεστικής εξουσίας, έστω και άν τά κόμματα δέν μπορούν νά πετύχουν κάτι τέτοιο. Έτσι προίκισε τόν Πρόεδρο της Δημοκρατίας μέ μερικές πράξεις εξαιρεούμενες, της ύπουργικής προσυπογραφής.

Δέν θά αναλύσουμε(1) εδώ κάθε μία από αυτές τίσ πράξεις, πού αποτελούν προεδρικό προνόμιο. ‘Ας περιορισθούμε νά

πούμε ότι τό Σύνταγμα περιλαμβάνει ένα σχεδόν απαράβατο κανόνα: ό πρόεδρος όφείλει νά διορίζει πρωθυπουργό τόν αρχηγό της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. ‘Ο κανόνας αυτός ισχύει και μετά από παύση της Κυβέρνησης από τόν Πρόεδρο της Δημοκρατίας(2). ‘Η παύση της Κυβέρνησης συνεπάγεται λοιπόν σύγχρονη διάλυση της Βουλής και προσφυγή στό Λαό, άν ή κοινοβουλευτική πλειοψηφία δέν μεταβληθεί στό μεταξύ. ‘Ο αρχηγός του κράτους μπορεί νά διορίσει Κυβέρνηση της δικής του επιλογής μόνο κατά τό 30ήμερο διάστημα, πού χωρίζει τή διάλυση της Βουλής από τίς εκλογές.

Οί προεδρικές εξουσίες άνακτούν τή σημασία τους μόνο όταν δέν ύπάρχει άπόλυτη πλειοψηφία στους κόλπους της

1. Βλ. αναλυτικά, δπ.π., σελ. 246 κ.έ.

2. Στο κυβερνητικό σχέδιο προβλεπόταν ότι ό Πρόεδρος καλούσε στην πρωθυπουργία τόν αρχηγό του πλειοψηφούντος κόμματος μόνο μετά τίς εκλογές και όχι άν άλλαζε ή Κυβέρνηση κατά τή διάρκεια της βουλευτικής περιόδου. ‘Ο περιορισμός αυτός όμως διαγράφηκε κατά την επεξεργασία του Συντάγματος από τή συνταγματική επιτροπή, και έτσι ό κανόνας ισχύει πλέον σε κάθε περίπτωση. Βλ. δ.π. σελ. 249-250 και στον τόμο πού εξέδωσε ή Βουλή των ‘Ελλήνων, *Σύνταγμα 1975*.

έθνικης αντίπροσωπείας. Ἄς θέσουμε ἀντίστροφα τὸ ἐρώτημα: τί μπορεῖ νὰ φοβᾶται μιὰ Κυβέρνηση, πού στηρίζεται σὲ μιὰ κοινοβουλευτική πλειοψηφία σταθερὴ καὶ συμπαγὴ ἀπὸ τὸν Πρόεδρο; Μόνο τὴ διάλυση τῆς Βουλῆς (μὲ ἐνδεχόμενη παράλληλη παύση τῆς Κυβέρνησης) καὶ τὸ δημοψήφισμα. Ἀλλὰ καὶ στίς δύο περιπτώσεις ὁ Λαὸς καλεῖται ἀμέσως νὰ κρίνει τελεσίδικα μὲ τὴν ψήφο του τὴ διαμάχη Πρόεδρου καὶ Κυβέρνησης. Ὁ Πρόεδρος πού θ' ἀποδοκιμασθεῖ ἀπὸ τὸ Λαὸ θὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ παραιτηθεῖ ἀμέσως.

Α. Ὁ ρόλος καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ ρυθμιστῆ τοῦ πολιτεύματος.

Τὸ Σύνταγμα ὁρίζει ὅτι «ἡ Κυβέρνησις καθορίζει καὶ κατευθύνει τὴν γενικὴν πολιτικὴν τῆς Χώρας (...)» (ἄρθρ. 82 παρ. 1) ἐνῶ «ὁ Πρωθυπουργὸς ἐξασφαλίζει τὴν ἐνότητα τῆς Κυβερνήσεως καὶ κατευθύνει τὰς ἐνεργείας αὐτῆς (...)» (ἄρθρ. 82 παρ. 2). Τὸ νέο μας Σύνταγμα δίνει στὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας μόνο ἓναν κατὰ παράθεση προσδιορισμὸ: Τὸν χαρακτηρίζει «*ρυθμιστὴ τοῦ πολιτεύματος*» (ἄρθρ. 30 παρ. 1). Τί μπορεῖ ἄραγε νὰ σημαίνει αὐτό;

Τὸ κυβερνητικὸ σχέδιο συντάγματος⁽³⁾ ἀνακήρυσσε τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας «*ἐγγυητὴ τῆς ἀρμονικῆς λειτουργίας τῶν ἐξουσιῶν τῆς Πολιτείας*». Ἡ ἀντιπολίτευση ἀμφισβήτησε αὐτὴ τὴν ἔκφραση τῶν ἐξουσιῶν τοῦ ἀνώτατου ἀρχοντα⁽⁴⁾. Τελικὰ ἡ πλειοψηφία περιορίστηκε στὴν ἔκφραση «*ρυθμιστὴ τοῦ Πολιτεύματος*». Μ' αὐτὸ τὸν ὅρο οἱ μέχρι τότε Ἕλληνες συνταγματολόγοι συνόψιζαν τὸ ρόλο τοῦ βασιλιά κάτω ἀπὸ τὰ προγενέστερα συντάγματα⁽⁵⁾. Πάντως ὁ ὅρος δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία⁽⁶⁾. Μπορεῖ νὰ σημαίνει «*δι ἐξασφαλίζεται εἴτε ἡ λειτουργία τοῦ πολιτεύματος χωρὶς διαλείψεις, εἴτε ἡ συμφωνία του πρὸς τοὺς κανόνες τοῦ δικαίου*»⁽⁷⁾. Αὐτὸ πού εἶναι βέβαιον, εἶναι ὅτι ὁ ὅρος, πού εἰσάχθηκε γιὰ πρώτη φορά στὸ γραπτὸ δίκαιο, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σημαίνει ὅτι ὁ Πρόεδρος πρέπει νὰ εἶναι τὸ κέντρο τῶν ἀποφάσεων. Τὸ ἐπίθετο δὲν συνεπάγεται βέβαιον συγκεκριμένες νομικὲς συντέλειες, ἀλλὰ θὰ εἶναι χρήσιμον σὰν ἐρμηνευτικὸς κανὼνας χωριστὰ γιὰ κάθε προεδρικὴ ἐξουσία.

Σὲ ὁμαλούς καιροὺς ὁ Πρόεδρος περιορίζεται σὲ συμβουλές πού πηγάζουν ἀπὸ τὴ φρόνηση καὶ τὴν πείρα του. Ἀντίθετα, σὲ περίοδο κρίσης, θὰ ἐπεμβαίνει γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐπαναφορά τῆς γαλήνης στὴν πολιτικὴ ζωὴ⁽⁸⁾. Μὲ λίγα λόγια, θρῆσκώμαστε κοντὰ στὴν ἔννοια τῆς *μετριαστικῆς ἐξουσίας*, πού τόσο ἐξεθείαζε ὁ Benjamin Constant. Ὁ μεγάλος ἐκεῖνος πολιτειολόγος εἶχε φαντασθεῖ ἓναν ἀρχηγὸ τοῦ Κράτους πού θὰ ἀσκοῦσε μιὰν ἐξουσία οὐδέτερη καὶ ἀφηρημένη, ὑπεράνω τῆς περιοχῆς τῶν θελλῶν: οἱ τρεῖς ἐξουσίες, ἐκτελεστική, νομοθετική καὶ δικαστική «*εἶναι τρεῖς δικαιοδοσίες πού ὀφείλουν νὰ συνεργάζονται, κάθε μιὰ στὸν τομέα της, σὴ γενικὴ κίνησι: ἀλλὰ ὅταν οἱ τομεῖς ταρασσονται καὶ διασταυρῶνται, ἀλληλοσυγκρούονται καὶ σκοντάφτουν ὁ ἓνας πᾶν στὸν ἄλλον, χρειάζεται μιὰ δύναμι, πού νὰ τοὺς ἐπαναφέρει σὴ θέσιν τους. Αὕτῃ ἡ δύναμι δὲν μπορεῖ ν' ἀνήκει σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς τομεῖς, γιατί θὰ τοῦ χρησίμευε γιὰ νὰ καταλύσει τοὺς ἄλλους. Ἡ δύναμι πρέπει νὰ θρῖσκεται ἔξω ἀπ' αὐτοὺς, νὰ εἶναι οὐδέτερη, κατὰ κάποιο τρόπο, ὥστε ἡ δράσις της νὰ ἐφαρμόζεται κατ' ἀνάγκη παντοῦ ὅπου εἶναι ἀναγκαῖον νὰ*

ἐφαρμοσθεῖ, καὶ ὥστε νὰ εἶναι ἐπιφυλακτική, ἐπανορθωτική, χωρὶς νὰ εἶναι ἐχθρική»⁽⁹⁾.

Τὸ νέο ἑλληνικὸ Σύνταγμα ἐντάσσεται σ' αὐτὸ τὸ ρεῦμα σκέψης. Ἡ ἔμμεση ἐκλογὴ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας σκοπεύει νὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὰ πάθη τῶν ἐκλογικῶν ἀναμετρήσεων· καὶ ἡ αὐξημένη πλειοψηφία, πού ἀπαιτεῖται γι' αὐτό, πρέπει νὰ τοῦ ἐξασφαλίζει, κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν συντακτῶν τοῦ Συντάγματος, μιὰν εὐρύτερη ἀποδοχή. Ἡ ἀπαγόρευση ἐπανεκλογῆς τοῦ Προέδρου πού παραιτεῖται, τὸν ἐμποδίζει νὰ κατεβεῖ στὴν πολιτικὴ κονίστρα. Ἡ δράσις του, μὲ τίς διαφορὲς ἐξουσίες πού διαθέτει, ἔχει σὰν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ, ὅχι νὰ ἐπιβάλλει τὴ δική του θέλησι, ἀλλὰ νὰ ἐμποδίζει τὴν Κυβέρνησι ἢ τὴ Βουλὴ νὰ καταπατήσουν περιοχές πού δὲν τοὺς ἀνήκουν. Ἐπιπροσθέτως, οἱ προεδρικὲς πρωτοβουλίες εἶναι κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Λαοῦ: ὁ μηχανισμὸς τῶν θεσμῶν εἶναι τέτοιος, πού τὸ ἐκλογικὸ σῶμα θὰ κληθεῖ χωρὶς καθυστέρηση νὰ ἐπιλύσει τὴ διαφορὰ μὲ τὴν ψήφο του (μὲ ἐκλογές ἢ δημοψήφισμα) κι ἔτσι θὰ δημιουργηθεῖ μιὰ νέα ἰσορροπία.

Οἱ οὐσιώδεις ἐξουσίες πού διαθέτει ὁ Ἕλληνας Πρόεδρος γιὰ νὰ ἀσκήσει τὸ λειτουργημὰ τοῦ ρυθμιστῆ τοῦ πολιτεύματος εἶναι ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς καὶ τὸ δημοψήφισμα, πού μετριάξουν τὴν παντοδυναμία τῆς κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας. Χρησιμοποιώντας αὐτὲς τίς ἐξουσίες, ὁ Πρόεδρος προσφεύγει στὸ Λαὸ καὶ δίνει τὴ δυνατότητα σὴ μειοψηφία νὰ δοκιμάσει τὴν τύχη της. Στὸ ρυθμιστικὸ ρόλο τοῦ προέδρου ὑπάγεται ἐπίσης ἡ ὑπογραφή τοῦ διατάγματος πού κηρύσσει τὴν κατάστασι πολιορκίας (ἄρθρ. 48) πρόκειται γιὰ πράξι ὑψηλῆς σοβαρότητας, ἡ ὁποία ἐγκαθιδρύει μιὰ «*πρόσκαιρη δικτατορία*» καὶ ὁ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας συμμερίζεται τὴν εὐθύνη της, παρόλο πού τὸ διάταγμα προσυπογράφεται.

Γιὰ νὰ καθορισθεῖ ὁ ρόλος τοῦ προέδρου τῆς Πέμπτης γαλλικῆς Δημοκρατίας ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ὁ ὅρος τοῦ *κριτοῦ* (*arbitre*)⁽¹⁰⁾, ὁ ὁποῖος σημαίνει τελικὰ τὴν ἀρχὴ πού, σὲ περιστάσεις ἰδιαίτερα σοβαρές, ἀναλαμβάνει μόνη της τὴν εὐθύνη

Διατάξεις κατ' ἄρθρον, ἐπισήμων σχεδίων-τροπολογιῶν ψηφισθέντος τελικοῦ κειμένου, Ἀθήναι. Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, σελ. 227-233.

3. *Αὐτόθι*, σελ. 185.

4. Βλ. Δ. ΤΣΑΤΣΟΣ *Πρακτικὰ συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς*, 13 Μαρτίου 1975, σελ. 302.

5. Βλ. Φ. ΒΕΓΛΕΡΗ, *Ἡ διαρρῦθμις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ νέου Συντάγματος*, «*Τὸ Σύνταγμα*» 1975, σελ. 287.

6. Βλ. Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, *Πρακτικὰ Βουλῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος*, 19 Μαΐου 1975, σελ. 925.

7. Μ. DUVERGER, *Echec au roi*, Paris, ἐκδ. Albin Michel, 1978, σελ. 131.

8. Βλ. *αὐτόθι*, σελ. 34-35.

9. Β. CONSTANT, *Principes de politique applicables à tous les gouvernements représentatifs*, 1815, καὶ τὸ ἀπόσπασμά του σὴ συλλογὴ J. IMBERT, U. MOREL, R.J. DUPUY (R.-J.), *La pensée politique des origines à nos jours*, Paris, P.U.F., συλλογὴ Thémis, 1969, σελ. 394. Ἀνάλυσις τοῦ ἔργου τοῦ Constant βλ. ἐπίσης Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ *Ἱστορία τοῦ ἐνρωπαϊκοῦ πνεύματος*, Ἀθήνα, 1974, μέρος 4 τόμος 1, ἰδίως σελ. 271-293.

10. Βλ. ἄρθρ. 5 γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1958.

νά καθορίσει την πολιτική που πρέπει ν' ακολουθηθεί(11). 'Αλλά από τότε που θεοπίστηκε ή άμεση έκλογή του πρόεδρου από τό Λαό (1962), ή λέξη κριτής παραμερίσθηκε, ιδίως στο λεξιλόγιο του στρατηγού Ντέ Γκώλ, από τόν όρο του *όδηγητή* (*guide*), πράγμα που ύποδηλώνει ή νομιμοποίηση της χρήσης των προεδρικών έξουσιών όχι μόνον σέ έξαιρετικές περιστάσεις, αλλά επίσης στην καθημερινή ζωή(12).

'Η αντίληψη του νέου ελληνικού Συντάγματος για τό ρόλο του άρχηγού του Κράτους είναι πιο ταπεινή όχι μόνο από την έννοια του οδηγητή αλλά άκόμα και από την έννοια του κριτή. (Μπορούμε νά πούμε ότι ή ελληνική αντίληψη είναι πιο άπομακρυσμένη από ή γαλλική έννοια του 1962 παρά κοντινή προς εκείνη του 1958). 'Ο πρόεδρος της Τρίτης ελληνικής Δημοκρατίας, μέ τό νά εκλέγεται έμμεσα, δέν είναι θεματοφύλακας της λαϊκής κυριαρχίας και δέν καθορίζει την έθνική πολιτική ούτε άσκει σέ καμιά περίπτωση την έξουσία. 'Ο ρόλος του είναι νά ξεκαθαρίζει την κατάσταση, νά προλαβαίνει τις ύπερβολές, νά επιβάλλει τό σεβασμό στη λαϊκή θέληση.

Β. Τό «Σύνταγμα Τσάτσου».

Κατά την προεδρία του Κωνσταντίνου Τσάτσου, ό όποιος ήταν ένα απλό μέλος της πλειοψηφίας που κατείχε την έξουσία, ή πρακτική εξελίχθηκε προς ένα περιορισμό των προεδρικών έξουσιών. Πρόκειται για ένα Πρόεδρο που παίζει ρόλο συμβούλου(13), ακολουθεί μέ εύλάβεια τις παραδόσεις του κοινοβουλευτικού συστήματος, και τό ήθικό κύρος του όποιου δέν άμφισβητείται από κανένα.

'Ακόμα περισσότερο, ή λειτουργία του πολιτεύματος υπό τόν πρώτο όριστικό Πρόεδρο της Δημοκρατίας παρουσιάζεται σάν αύθεντική άνάγνωση του Συντάγματος. Οί πραγματικές σχέσεις μεταξύ των κυριότερων όργάνων του Κράτους έχουν καθοριστεί μέ τέτοιο τρόπο ώστε κανείς δέν μιλάει πιά για ύπερβολικές έξουσίες του άρχηγού του Κράτους. Μπορούμε ήδη νά όνομάσουμε αυτό τό πραγματικό πολίτευμα «Σύνταγμα Τσάτσου» δεδομένου ότι εφαρμόστηκε υπό την προεδρία του και την έπαιρησή του, όπως άλλοτε ό Γάλλος καθηγητής *Marcel Prélot* μιλούσε για «Σύνταγμα Grévy»(14). Τό Σύνταγμα Τσάτσου σημαίνει μία καθαρή ύπεροχή του πρωθυπουργού: τό καθεστώς είναι κοινοβουλευτικό και καθόλου προεδροκρατούμενο.

Τρία γεγονότα μαρτυρούν την αλήθεια αυτής της πραγματικότητας. Πρώτα-πρώτα, την ήμέρα της όρκωμοσίας και άνάληψης των καθηκόντων του Πρόεδρου Τσάτσου, ό πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής δέν έθεσε στη διάθεση του νέου άνώτατου άρχοντα την παραίτηση της Κυβέρνησής του. 'Αντίθετα, όταν πέθανε ό βασιλιάς Παύλος στις 6 Μαρτίου 1964, ό τότε πρωθυπουργός Γιώργιος Παπανδρέου παρουσίασε την παραίτηση της Κυβέρνησής του στο νέο βασιλιά Κωνσταντίνο κατά ή διάρκεια της πρώτης τους συνεργασίας, άμέσως μετά την όρκωμοσία του νεαρού άρχηγού του κράτους, αλλά αυτή ή παραίτηση δέν έγινε δεκτή. Ούτε ό Γεώργιος Παπανδρέου ούτε ό Κωνσταντίνος Καραμανλής ήταν νομικά ύποχρεωμένοι νά επιβεβαιώσουν την έμπιστοσύνη του άνώτατου άρχοντα στο πρόσωπό τους, άφού και οι δύο άπολαύανε της δεδηλωμένης έμπιστοσύνης της Βουλής. 'Ετσι ή νέα πρακτική σημειώνει, περισσότερο από τό ίδιο τό συνταγματικό κείμενο του 1975,

μία πραγματική εξέλιξη του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ άρχηγού του κράτους και πρωθυπουργού.

Δεύτερον, κατά την επίσημη επίσκεψη του Γάλλου Προέδρου Βαλερύ Ζισκάρ ντ' Εσταίν στην Έλλάδα τό Σεπτέμβριο του 1975, ό Πρόεδρος Τσάτσος κρατήθηκε κατά μέρος από τις ουσιώδεις συζητήσεις που ήταν της άρμοδιότητας, όπως εί-
πει(15), των αντιπροσώπων των δύο λαών, δηλαδή του Γάλλου Προέδρου και του Έλληνα πρωθυπουργού κ. Καραμανλή.

Τέλος, εκείνοι άκριδώς που καταγγέλαν στην Δ' άναθεωρητική Βουλή τις «ύπερεξουσίες» του Προέδρου της Δημοκρατίας και τόν όνόμαζαν «μή έστεμμένο μονάρχη»(16), άναγνώρισαν σιωπηρά ότι ή κατάσταση είναι διαφορετική: ό ίδιος ό Γεώργιος Μαύρος(17) έδωσε τό 1977 τόν ίδιο χαρακτηρισμό του «μή έστεμμένου μονάρχη» στον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή.

'Αλλά θά μπορούσε κανείς νά άντιτείνει: εάν ό Πρόεδρος δέν είναι απλό μέλος της πλειοψηφίας, όπως συνέβη ως τό 1980, τό πολίτευμα της Τρίτης ελληνικής Δημοκρατίας δέν θά μεταδληθεί ριζικά; Μάλλον δέν φαίνεται νά ύπάρχει τέτοιο ένδεχόμενο, για τόν απλό λόγο ότι ή έμμεση έκλογή του άρχηγού του Κράτους περιορίζει πολύ τις δυνατότητες -που περιορίζονται άκόμα περισσότερο από τό σύστημα των κομμάτων- στην Έλλάδα επικρατεί από παράδοση ένας άτελής δικομματισμός. Δέν μπορεί νά ύπάρξει Πρόεδρος - κυβερνήτης παρά μόνο στην περίπτωση που Πρόεδρος θά είναι ό άρχηγός της πλειοψηφίας. 'Αλλά έδώ έχουμε μία πραγματική κατάσταση που δέν μπορεί ούτε πρέπει ν' αποκλεισθεί από τό δίκαιο. ('Η κυβερνητική πλειοψηφία, αν τό θέλει, μπορεί νά ύπακούει στα κελεύσματα του Προέδρου της Δημοκρατίας, όπως επίσης μπορεί νά συμμορφώνεται προς τους χρησμούς της Πυθίας). Σ' όλες τις άλλες περιπτώσεις(18), είτε ό Πρόεδρος άνήκει στην αντιπολίτευση είτε είναι ούδέτερος, δέν θά μπορεί ποτέ νά ύπερβεί τις ρυθμιστικές του έξουσίες.

'Απρίλιος 1980

11. ΒΛ. G. BURDEAU, *Traité de science politique*, 2η έκδ., Paris, L.G.D.J., τόμος 9, 1976, σελ. 58.

12. ΒΛ. *αυτόθι*, σελ. 65.

13. Μία πληροφορία -που άπ' ό,τι ξέρουμε δέν διαψεύστηκε- και που δέν χρειάζεται κανένα σχόλιο, μάς δίνει ό ειδικός άπεσταλμένος στην Έλλάδα μιάς παρισινής έφημερίδας (Α. FONTAINE, *La Grèce au seuil de l'Europe*, *Le Monde*, 20 Σεπτεμβρίου 1977): «'Ο σημερινός άρχηγός του Κράτους, καθηγητής Τσάτσος, πανεπιστημιακός μέ εύρεία μόρφωση που δέν φαίνονται τά 78 χρόνια του, μάς επιβεβαίωσε ό ίδιος ότι ήταν, όσο τόν άφορούσε, διατεθειμένος νά άφήσει (στον κ. Καραμανλή) τό θώκο του στο πρώτο νεύμα».

14. 'Από τό όνομα του Jules Grévy, δεύτερου Προέδρου της Τρίτης γαλλικής Δημοκρατίας (1879-1887). ΒΛ. M. PRELOT, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, précis Dalloz, 5η έκδ., 1972, άρ. 318.

15. ΒΛ. «*Le Monde*» 19 Σεπτεμβρίου 1975.

16. Γ. ΜΑΥΡΟΣ, *Πρακτικά Βουλής επί του Συντάγματος*, 28 Μαρτίου 1975, σελ. 41.

17. ΒΛ. «Τό Βήμα», 20 Σεπτεμβρίου 1977.

18. Πρβλ. DUVERGER, *οπ.π.*, σελ. 122.